

Uit de diepte

Tijdgedichten

Henriette Roland Holst-van der Schalk

bron

Henriette Roland Holst-van der Schalk, *Uit de diepte*. De Gulden Pers, Haarlem 1946

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/rola003uitd01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Jeugd in de branding

Geketend aan klein verlangen,
Zorgeloos leefden we voort,
In zelfzuchtig begeeren gevangen
Geen toon in een machtig akkoord.

Het verre bruisen en klotsen
Van de woelige levenszee
Drong gedempt tot de veilige r e
Achter scherpkantige rotsen.

Maar opeens sprong een springvloed naar binnen,
Eén oogenblik hielden we 't veld,
Toen smeed ons omver zijn geweld
En onze zinnen vergingen.

Maar niet voor lang; weer stonden
wij hijgende overend,
Wetend: wie den vloed heeft gezonden
Heeft ons hart naar het grootre gewend.

Tot het gevaarlijke leven
Riep ons de Eeuwige Stem;
Kracht heeft ons omhoog geheven
Tot het stralende, stroomend uit Hem. -

Het offer der kleine wenschen
Voor alle zelfzuchtig geluk.
Blinkende heerlijke menschen
Verschijnen ons, stuk voor stuk.

Overtuigde belijders
Eener onsterfelijke Idee,
Ernstige moedige strijders,
Strijdend met een hart vol vrêe.

Oneindige Macht, maak ons moedig,
Oneindige Kracht, maak ons rots;
Bewaar ons voor valsche trots,
Stort Uw geest in ons overvloedig.

Leer ons, dat lijden en strijden
Twee loten zijn aan één stam
En dat uit het duister der tijden
Het helst streeft naar hoven Uw vlam.

28 November 1940

In memoriam

H. SN.

I

Weer valt een schot in de al dunne nacht.
 Nog een. Dan zes. Wij kunnen ze niet hooren
 hoe scherp we luistren - Geen geluid verraadt
 de zware steen. Maar ook ons hart hield wacht
 en dat hoort fijner dan de fijnste ooren
 als het om dood of leven gaat.

Het hoorde, wist, en heeft een vlag gestreken
 halfstok; de groene blinden sloot het dicht.
 Enkel heugenis-van-voorbije uren
 liet het toe; heeft, toen die begon te spreken
 vol aandachtigheid zich opgericht
 en naar binnen gericht der oogen turen -

'Een zwerftocht was geheel zijn leven
 en zwerfend is hij in den dood gedreven
 dien felle levensdrift wilde ontgaan.
 Zoals een hert wordt opgejaagd door honden,
 zoo jaagden zij hem op, tot ze ten leste vonden
 zijn schuilplaats. In de nacht werd het gedaan.

Wilde hij wel? Was hij ten doode mat?
 't Gehitste wild wordt moeder dan de jager.
 Smachtte in zijn gronden, hunkering naar rust?
 O vraag niet verder, onbescheiden vrager!
 Wie kent elke steeg van de binnenstad
 en alle riffen van de klippenkust?

Vraag niet, vraag niet. Wie kan de sterren lezen?
 Machtig zijn zij, vrager, vergeet dat niet.
 Almachtig? Neen. Er zijn nog andre machten.
 De vrome mensch leert zijn levensgebied
 beheersche', als tegen goddelijke krachten
 hij aanleunt, wonend in zijn eigen wezen.

Ook hèm kan neerslaan geweld, kan hem breken,
 ook hij zal somtijds vechten voor zijn leven,
 maar gave Godes weet hij ook den dood.
 Geen zekerheden zullen hem begeven:
 immers, voor zijn oogen zweeft steeds het teeken
 waarmee Gods deernis menschheid 't heil ontsloot.

Maar deze... Niets weet ik; kan enkel gissen,
 raden, hopen, vreezen... Dit vrees ik zeer
 dat, toen ze hem 't laatste kwamen ontgrissen,
 hij in struweel van driften zat gedoken,
 vertwijfeld-bereid tot ieder verweer,
 gebald de vuisten. Hij was niet gebroken

toen ze hem vingen, maar gehavend wèl.
 - Almachtig God, gedenk de bitterheden
 van leven, jarenlang, voortvluchtig wild - ...
 't valt hún niet zwaar, in 't vlak der zachte zeden
 te wonen, wier dadendrang is gestild,
 maar hij stond midde' in 't woeste levensspel.

Schouderophalend, mogen menschen momplen:
 'dwaas, die voor een fantoom zijn leven sleet,
 roekeloos-wild... 't was al vergeefsche reize.'
 Maar hoe weet gij, dat d'Algoede Alwijze,
 hem die roekeloos-dwaas zichzelf vergeet,
 in Zijn erbarmen niet wil onderdomplen? -

méér gena niet deze in Gods oogen vindt
 dan wie behoedzaam zijn boot met laveeren
 de have' inbrengt, zoo maar die dwaze een beeld
 hoe ook misteekend, wil doen triomfeeren
 van 't Godsrijk dat Gij voor ons uitpenseelt -
 zoo hij dat maar meer dan zichzelf bemint,

zoo hij op nog zoo ruwe onzuivre wijze
 te dienen poogt de zuivere idee:
 menschlijke broederschap, met al zijn krachten;
 zoo van zijn jeugd tot zijn haren vergrijzen
 hij in zich draagt - gelijk de gulden snee
 de kunstenaar doet - het ongeschokt verwachten.

II

Ik weet niet, hoe in de gevreesde ure
 toen de jagers het uitgeputte wild
 vastgrepen en door nachtelijke straten
 voerden, triomf op de steenen gelaten,
 of niet zijn vleesch even teruggerild
 is, denkend aan den looden druk dier muren -

Maar ik weet, dat toen Hoop zijn angstige oogen
met een lange kus had vaarwel gekust,
haar hand uit de zijne had losgewonden,
en hij alléén bleef, 't bonte scherm van logen
saamgerold in een hoek, een groote rust
als wel komt over doodelijk gewonden

op 't slagveld, die voelen hun bloed wegvloeien
- hoe schoon en teeder welft zich 't koeplend blauw;
het is of de wonden niet langer schrijnen -
over hem kwam. De hoekig scherpe lijnen
van haat verzachtten. Zacht komt nader roeien
Gelatenheid, een wijze zachte vrouw.

maar zij verlaat hem weder. Op de brits
ligt hij en woelt. Tot verwarde snoeren
winden zich d'uren en zijn levensgronden
oopen zich, duister-wild. Twee oogen loeren
door 't luikje, een metalen stem snauwt bits
'Stille da'; dan zetten ze voort de ronde

en hij lacht bitter... Neen, niet aangerand
zijn moed is; soms lijkt de kroon van zijn leven
het schot dat hem wacht uit des vijands hand -
'Voor ónze zaak sterf ik als martelaar:
weet haar de grootste op aard'. Hij wordt omhooggeheven
tot waar stemmen roepen 'welkom', en waar

een man en vrouw hij voor zich uit ziet zweven.
 Hoe edel *hij* en *zij*, trotseke vorstin.
 Smaadlijk, haar fiere lippen krulden even
 als zij de verdierlijkte bende mat
 die haar naar 't leven stond. Hij gloeit van binnen
 denkend: 'met hen treed ik hewtzelfde pad'.

Dit alles weet ik van zijn laatste dagen
 met onbedriegelijke zekerheid,
 maar dit zijn niet de krachten die mij schragen;
 ik peins en vraag: was hij bereid
 die toe te laten? Hebben de bittre slagen
 tot God gevoerd hem? Heeft hij uit de bijt

zijn ziel gered, zijn vijanden vergeven?
 Er is een troostrijk schoon geloof,
 dat de mensch, als het einde komt in 't zicht,
 in een flits overziet geheel zijn leven,
 berouwt, gevoelt een straal van 't goddelijke licht
 en weet 'mijn ziel wordt niet des satans roof'.

Mijn beide liefsten zag ik sterven.
 Zij gingen rustig tot de eeuwigheid
 omdat die reeds tot hen was ingekeerd.
 Heeft deze nog op 't laatst de les geleerd,
 is hij gegleden van de smalle werven
 naar d'oceaan van Gods oneindigheid?

III

Hij groeide op, een moederlooze knaap,
geen zachte stem zong met vertrouwde wijzen
hem, als hij koortsig was, in slaap
en zei hem vóór de vertrouwde gebeden:
een kinderland, blinkend van blijden vrede,
kwam uit zijn diepten later nooit verrijzen.

Schaduw daarop viel van somber gebouw,
de vensters zwaar getralied. Achter muren
vervloekten mensen hun rechters, het lot,
zichzelf; spuwde' op elk goddelijk gebod,
hoonlachten om het dwaze woord 'berouw',
kenden geen andre dan lichtlooze uren.

Zijn vader had de sleutels. Knarsend vielen
in 't slot de zware deuren vóór de nacht -
weldra sloeg weer het uur voor d' eerste ronde:
dáár, in die duisternis werde' omgebracht
langzaam duizend levendgeboorne zielen.
Hij wist niets, voelde toch iets van een wonde
en vroeg verloor hij 't over-erfd geloof.

Maar een ander, goddank, ving op zijn smachten:
aan de groote verlossing die zou komen
door felle worsteling, uit eigen krachten
verworve'... O vergezicht, o morgenstraal,
hij dook in de geschriften, verzwolg de stroeve taal:
Open bloeide zijn jeugd in daad en droomen.

Niet lang. Tusschen wie makkerschap verbond
ontbrandde 't walmend vuur van broedertwist,
volstrekt werd de vervreemding, maatloos 't haten;
naar de zielen der makkers werd gegrist
en de scheuring een etterende wond.
In gave levens vielen diepe gaten.

Ook deze werd geslingerd uit zijn baan.
Kameraad stal de vrouw die hij beminde,
lichtgroen haar oogen, roodgoud tint en haar.
Leider - men achtte hem een hoog-gezinde -
jegens den jongere bezondigde zich zwaar,
stiet uit zijn werk hem. Niets had hij misdaan

en deed het goed. Daarna begon het zwerven.
Over de zeeën, waar een rijk gesticht
dit kleine land heeft - God gruiet nu tot scherven 't -
heeft hij mannelijk zich weer opgericht
en leerde voor de zaak met vreugde derven.
Een vrouw, wilskracht in 't stug omlijnd gezicht,

kwam met hem, had reeds vroeger hem geschonken
twee zoontjes, ze gedijde' in 't warme zand;
maar niet lang liep leven langs effen banen
voort gelijkmatig. Ziet: Europa brandt...
In 't vierde jaar de keer. O vreugdedronken
maakt ze hem 'Hooft Javanen... vrij... Rusland

sproeit vrijheidsvonken uit naar alle zijden.’
 Tot overmoed vervoert hem de extase:
 ‘Staat op, Javanen, werpt de ketens af;
 Luistert naar Lenin! Vereent u! Ten strijde!’
 De heerschers knarsetanden: ‘Is dit razen
 toelaatbaar?’ Men grijpt hem. Dra volgt de straf.

‘Javaansche makkers, dat ik liefgewonnen
 U heb, mijn misdaad is. Strijdt voort! Ik moet gaan.’
 Ze doen hem uitgeleide... Een Sowjetvlag...
 In 't vaderland stooten elkander aan
 de nimmer-zatten: ‘dat's hij, die begonnen
 was op te ruïen tegen ons gezag’.

En weer: geen brood. Maar de vrijheidsbrand laaide
 in 't heilig Rusland en een groote stem
 riep tot de sterken, die riep ook tot hem:
 hij ging. Vrijheidsstormen hem daar omwaaiden
 of duizend hanen triomfantlijk kraaiden
 den morgen in, zoo leek 't. Er was geen rem.

Bruikbaar was hij voor hen. Weer werd het: zwerven.
 Maar nu in opdracht met het trotsch gevoel
 te diene' een heilge zaak met al zijn krachten.
 Veel leerde hij, veel ook moest in hem sterven,
 leerde wat ons het heiligst is, verachten:
 ‘leder middel heiligt het groote doel.’

Toen hij terug kwam in de enge perken,
vond hij zijn oude makkers tam en klein:
alleen wanneer hij heerschte kon hij werken;
zij ware' onder zijn maat, elk van hen was 't.
Soms vond hij bet'ren, maar hield ze niet vast;
kort ook met dezen duurde 't samenzijn.

Zijn haar werd dun en begon te vergrijzen;
Ouderdom klopte manend aan zijn deur.
Een oogstveld is die enkel voor de wijzen,
voor d'anderen een dor, schraal stoppelland.
Ongeneselijk wordt in hen de scheur
tusschen zichzelf en 't groot levensverband.

't Aanvallig kind, dat een Russin hem baarde,
nam de donkere moeder mee terug
toen zij weerkeerde naar haar eigen aarde.
De blonde zoons haalde de Maaier vroeg.
Onder de slagen kromde zich zijn rug -
maar niet in deemoed; alles wat hij vroeg

van 't lot nog was: zijn zaak zien triomfeeren,
zijn machteloze groep groeien in macht.
Nog dienden hem zijn scherp verstand, zijn kracht
van wil. Toen neerwierp ook dit land geweld,
bleef hij vanuit het ondre perk braveeren...
Was roekloos hij, een dwaas? Was hij een held?

Eén zwerftocht was geheel zijn leven
en zwerfend is hij in den dood gedreven,
mijn arme opgejaagde kameraad.
Gaven van hart en geest gaf leven mede
hem overvloedig, maar de gulden snede
ontbrak... Nu ontsteeg hij aan goed en kwaad.

IV

Eeuwige Goedheid, die het Al doordringt
en zendt in deernis tot ons stervelingen
uw engel, die liefdes Hosanna zingt -

reken niet met de troeble en kleine dingen
die dezen verontreinigden voor U,
maar enkel met het streven, dat zijn zwingen

voerde opwaarts toch. Maak zijn ontwaken luw
daar waar 't geschaapne in het Eeuwig Wezen
zich oplost, en afstroopt het vluchtig nu.

Voor wat beklijft, o Vader, zegen deze
met vergetelheid, dat zonden en schanden,
in zijn ziel tot Uw heerlijkheid verrezen
en rein, niet meer met felle striemen branden,

maar hem vervulle als weldadige pijn
't besef, dat lang over verlaten stranden
bij barre klippen, waar geen bakens zijn,

hij zwierf, tot hij, een bloedig vod geworden,
beland in dezen grooten vrede, rein
en wenschloos, haat en wrok vergeten woorden,

naar zang mag luistren die in verten bruist
en klankenspel van harmonieuze akkoorden
door 't lisplen van aanbidding warm doorruischt.

10-25 April 1942

Spanje

Bede aan den slaap

Weldadige fee,
die door alle baaien en krekken van het universum
vaart, in uw lichte bootje dag en nacht vaart
en telkens stapt aan land, onhoorbaar, om met uw lichte hand
te sluiten de oogen van menschen en van dieren,

rijke, gezegende, mysterieuze slaap -
ontferm u over hen, die bijten 's nachts de gure winden -
ontferm u over die vermoeide strijders,
mannen en knapen in 't iberisch land -
ontferm u over hen die zijn willig voor u en ons te geven
hun schuimend bloed, hun jonge leven;
schenk hun uwe gave, voedzame slaap.

Laat in de rust hen zinken
van uwe blanke droomlooze landen
en daar lange verkwikking drinken,
of zich nest'len waar roosgouden droomen
uit het nest hen toelachen: 'welgekomen'.

En de vrouwen, zij die tezamen met de kinderen honger lijden,
zoozeer, dat hun gestalten verglijden
tot rag, geef ook hun vergetelheid; -
gij die menschen prijze' onder vele namen.

Sluit de oogen van allen die
na den dag van arbeid en zorgen
vergetelheid een pooze behoeven,
de blijden niet minder dan de droeven,
om weer te garen kracht voor morgen.

Maart 1957

Rusland

Roode soldaten

De eeuw was twintig jaar jonger dan nu
toen g' uittrokt jonggeboren vrijheid te beschermen
tegen de gewapende zwermen
die 't westen zond te vernietigen u:
- de vijanden van gistre' in broederlijk verbond -
Wrangel, Joedenitsch, Denikin: elk leger vond
tegenover zich een muur;
jonge russische proletaren,
halve kinderen nog, en boerenzonen
zóó weggehaald uit stal en schuur.
Uw kleed'ren rag en rafels waren,
door uw schoenen van bast staken bevroren teenen,
maar in uw hart laaide een vrijheidsvuur.
Drie wreede winters met hun scherpe tanden
bete' in uw onbeschermd vleesch;
koperen maan ontzaglijk rees
boven d'oneindigheid der blauwe lande' en
gestolde stroomen. Uwe wonden brandden,
dan kwam de slaap en zij brandden niet meer.
Over uw hoofd fonkelend starrenheir
ontbloaide. D'oogen glas, stangen de beenen:
in het hart klopte al zwakker verlangen
naar doen, naar in liefde vereenen.
De vorst knerpte, ijzige wind
deed springen het vel van uw wangen,
dan maakte stergedachte u tot Gods kind:
'Moedertje Rusland, ik sterf om te beveiligen
uw grond voor nieuwe dienstbaarheid

en voor onze makkers van alle landen -
 aan hun bevrijding hebben wij gewijd
 ons leven.' Vanzelf vouwen zich de handen,
 lippen fluistren namen van nieuwe heilgen:
 'Vadertje Lenin... Trotzky...' o hoe teer.
 Dan weet ge niets van aardsche dingen meer:
 de ziel ontzweeft aan hare banden.
 Zacht is het in den dood te gaan
 voor een edele, hooge waan. -
 Roode soldaten onder de sowjetster,
 oud makkerhart gedenkt u nog van ver.

Nu tijgen uit die toen als kindre' uittogen,
 gebaarden, en van wie verijsden in 't veld
 de zonen... En weer is het slecht gesteld
 met kleeren, schoeisel; en weer bijt de oogen
 vinnig de wind...
 Geen andre staat besprong den sowjetstaat.
 Hij zelf besprong het land der duizend meren:
 weer bloeien sterren in tallooze heiren,
 weer is het sneeuwdek hoog. De zon rijst rood
 en laat, als hij onder is komt de dood.
 Zijn adem werpt omver jongen en ouden,
 er beweegt niets in de eenzaamheid der wouden.
 Weer stijgt de maanschijf, onwezenlijk groot
 en hoog. De dood, hij is gelijk een lens,
 waarin zich samentrekt het gansche leven:
 de mensch voelt alle stutsels hem begeven,
 de ziel siddert van d'onttakelden mensch:

‘Wij sterven hier. Sterven voor wie? voor wat?
Brenge wij aan de Finnen vrijheid?
Zijn we zelven vrij? Vormen we een wij-heid?
Hebben wij makkers waarlijk liefgehad
of - zochten we ons zelf?’ Een zwakke hand
schrijft in de lucht onduid'lijk teeken,
valt neer, verstijft. De oogen breke' en
verglazen. Stille pop in 't witte land.

Hard is het in den dood te gaan
zonder de troost van eedle waan. -
Roode soldaten onder de sowjetster,
oud makkerhart lijdt met u van ver.

Rusland in 1914

Het is een menschenleeftijd her.

De Jagers-naar-de-Macht hadden geroken
een prooi; over d'aarde ontloken
bloedroode rozen; een vlammeende ster
verscheen bloedrood boven de bergen.

De aether kreunde onder leugenwoorden
die spinnen tusschen alle landen koorden
van waanzin. Menschheid wordt de buit van d'erge
kwelgeesten: angst en vrees. Aan oerdriften ten prooi
vallen zij, wier huid leek satijnen, gansch bedekt
door vernis van beschaving. Schuimbevlekt
dansen de leiders in hun oorlogstooi
als wilden.

Eén groote, d'eenige van allen
die boven bijkomstigheden uitrees,
viel. In avondzon door moordenaars handen
is Jaurès als martelaar gevallen;
laat Frankrijk achter, wees.
'Wij zijn niets zonder hem', gevoelden allen.

Verzegend laait over de heete landen
Augustuszon.

In het Tsarenrijk stonden
moedge voorhoeden in rechtvaardigen strijd,
voelde' aan de fransche arbeiders verbonden;
voor hun dreigende vuist nam Poincaré de wijk.

In Petersburg verrezen barricaden,
de Internationale klonk in koor;

nog was 't heroïsch lied niet door
 staatszucht ontwijd; de zuivere genade
 van grootsch heroïsch willen straalde 't uit.
 Dan 'mobilisatie' ... Een lompe laars
 alles vertrap. Zinken, zinken, zinken.
 Millioenen moezjeks worden Molochs buit.
 Duivels, dorstige, menschenbloed, drinken
 met wellust; 't heele leven wordt barbaars.

Maar anders ook. Er leefde in die barbaren
 diep geloof, extatische zekerheid:
 door hen zoude' allen worden leedbevrijd,
 vrij de verdrukten, d' uitgezogen scharen
 door 't kapitaal. Zij, zij zouden verlossen
 de dervers van der armoe gore kleed,
 bekransen al die hoofden met de trossen
 van den purperen druif, die vrijheid heet;
 zouden na China, India bevrijden
 van d'omklemming van 't westersch kapitaal
 en schallen doen door heel de wereldzaal
 het triumfied der nieuwe tijden.
 Ik heb verhaald van wat zij wrochten
 in bovenmenschelijken heldenmoed;
 van d'offers zong ik, het kostelijke bloed
 en van hun weergaloze tochten
 in 't witgestippeld, onbekend gebied
 van toekomstvormen en gedachten;
 en hoe zij om te bouwen op ons wachtte' in
 kindervertrouwen, maar wij kwamen niet; -

heb verhaald hoe tusschen hun handen
 de vrijheidsdroom verpulverde tot gruis
 en hoe zij, afgemat, hijgend belandden
 bij nieuwe heerschers; hoe zij luid het kruis
 afzwoeren en het goddelijke leven
 dat zich geschonken heeft voor 't menschenheil
 verloochenden...

Maar in mijn hart voel ik het oude beven
 denkend aan hen: ik weet, zij zijn gebleven
 hun kern getrouw, hebben nog alles veil
 voor den Droom. Moskou blijft de heilige stad.
 Zoo moederlijk heeft geen volk liefgehad. -

En dan, zij hebben aangeleerd,
 iets van de lange laksheid overwonnen,
 harde tucht heeft maagdelijken grond ontgonnen
 in hen; niet alles was façade en verkeerd.

En nu zij den kruisweg weer betreden,
 hun millioenen worden weer geslacht,
 stuur ik opnieuw gedachten als gebeden
 tot hen, tot hen, en dit oud hart verwacht
 dat zij opnieuw de wegen zullen banen
 tot milder leven in broederlijkheid
 en herrijzen, de eerste opgestanen
 opnieuw, uit den broedermoordenden strijd -
 dat door hen socialisme zal herrijzen
 boven de veeten die 't hebben ontwijd
 en spreiden over hutten en paleizen
 zijn kleed van menschelijke waardigheid.

En in 1941

De duffe beschimelde leuzen
worden weer uit de donkere kast gehaald;
weer wordt de Sowjetster omlaaggehaald,
worden bevuild de geestelijke reuzen
die hebben den grooten inzet gewaagd -
geloofd, dat elke mensch mondig kan worden
die droomden van een andere 'nieuwe orde'
dan die onze beenderen doorknaagt.
Weer schaart alles, wat aan voorrecht kleeft
zich aan één kant, scheldt eerelooze roover
hem die d' ontrechte' aan recht en grond geholpen heeft,
loopt van verontwaardiging over;
weer weent men krokodillentranen
over de priesters verjaagd of vermoord,
maar men verzwijgt, hoe deze Christusvanen
ontheiligden door hun arglistig woord;
hoe hebben gestut hun altaren
verrotte tyrannie; - een groote walg
vervult mijn wezen weer als ik denk hoe zij waren
mèt de Bank, de krachtigste steunpilaren
van het Tzarisme, dat heesch aan de galg
de besten, of ze deed gepijnigd winden
onder de knoet zich, - ten prooi vallen aan
den waanzin in de loode lucht der kerkers,
en neerschoot duizenden weerlooze werkers
die kwame' in kinderlijk vertrouwen opgegaan
tot vader Tzaar in zijn winterpaleis...

O, stonden waarheid, recht, deernis aan d' andere kant
in 't volle zonlicht, was daar kristalklaar
alles, konden zóó w'instaan voor wat in Sowjetland
gewrocht werd door een uitgelezen schaar, -
wij zouden onze overtuiging verkonden
luidkeels, ons niet bekreunen om den prijs;
maar 't mag niet zijn... droog voelen onze monden
en onze oogen worden grijs...

Eeuwen her schijnt dat reeds geleden:
't oude Rusland bestaat niet meer;
alles werd anders, menschen en zeden,
een nieuw geloof heeft het volk beleden
en aangehangen een nieuwe leer.
Geen volk is schuldloos, zoo min als een mensch;
uit goed en kwaad zijn gesponnen de draden
van ieders bestaan
en elk geweten om beurten trekt aan
witte en donkere gewaden,
dient een afgod of wel een hoogen droom.

Meer dan alle andren hebt gij geleden
kinderen van Moeder Rusland; gij
hebt meer dan alle andren liefgehad.

Daarom stijgen omhoog uw gebeden:
eens brengt g' alle volken den vrede
en Moskou wordt weer heilige stad,
waartoe scharen optrekke' uit alle landen,
brengend eer aan de nagedachtenis
van uw ontelbare martelaren,
daar, waar de heldere vuren branden,
de harten liefde en moed vergaren
en het gedruisch van blanke berken is.

1945

Holland

Aan de Hollandsche joden en hun vrienden

Toen de tijden jonger waren dan nu,
zijt gij, vluchtelingen gekomen
van 't Oosten eerst en toen dat lange stroomen
ophield, opnieuw vandaar, waar luw
de winden zijn, niet als de onze ruw,
de zee murmelzingt en slanke cypressen
de kerkhove' op de heuvelen omzoomen.

Geworden ware' uw oogen rijpe bessen
daar, waar hun lens weerkaatst' eedle kontoeren
van berg, baai, kaap, en in blauwzwarte tressen
neergolfde uwer dochtren weligheid.
Uw toegeknoopte horizon ontsnoeren
hielp daarginds wetenschap, zoowel gewijd
als wereldsch. Rijke arabische kultuur

schakeerde uw joodsche kracht met fijner tinten,
toen ge tot ons kwaamt in ons opgaand uur
van een klein volk, dat vrijheidswil cementte,
een wordend volk, dat droeg in zijn natuur
verdraagzaamheid, niet altijd even puur,
maar gezond. Ge vindt vrijheid van geweten
en van geloof. Hier, onder onze tenten

mocht ge de ongezuurde brooden eten
 in vrede en viere het Loofhutfenfeest.
 (Niet openlijk, een weinig nog bevreesd
 en schuw, voorzichtig bij iedere bete
 omziend', als lang opgejaagd beest).
 De synagoge schuifeldet ge binnen,
 beangst voor 't Oog, ¹⁾ spiedend door alle reten

in uw geboorteland, vol kouden haat. -
 Nog leefdet afgezonderd achter dijken
 van vooroordeel g'ook hier in overvolle wijken,
 waart nog geen volberechtigde gelijken,
 voeldet gemeten u met vreemde maat.
 Maar toen uit Frankrijk woei de stormwind aan,
 die d'oude machte' omverwierp met zijn stooten,

werd ge vrij in uw komen en uw gaan,
 gelijk-berechtigden, niet meer heloten,
 vereenigd met ons in één volksbestaan
 van burgers. De hande' uwer kinderen zwaaiden,
 juichend op school, de nationale vaan.
 Smaad onder haar, voorheen u aangedaan,
 zonk in 't verleden weg. Uw kindren kraaiden

het hardst, als het jaarlijksch schoolfeest begon.
 Zeker: uw kern bleef oostersch. Heeter laaide
 uw bloed dan 't onze, in Palestina's zon
 gestoofd, en als de gure winden waaiden,
 huiverdet ge. Nadruklijker doorsneden
 dan d'onze uw gebaren de lucht en spon

de draad van uw verhaal. En nog blijft heden
 uw kern wat z'altijd was, uw zijn verworteld
 met d' aardlage' in duizendjarig verleden;
 zijn fundament met tranen' en bloed gemorteld,
 bevloerd met steenen van verned'ring, smaad,
 aantijgingen, zinnelooze en wreede, -
 met groot vertrouwen ook, dat in Gods raad

dit werd besloten en gij zijt verkoren
 tusschen de volken. Zoo bleeft ge paraat,
 gelooven, hopen, wachte', u zelf behooren
 en Gode. Maar ook werd in u geboren
 tussche' ons iets nieuws. Een jonge dageraad
 vernieuwde uw wezen. Zeker bleeft ge Joden,
 maar ge werd óók Hollanders. Goed en kwaad

deeldet ge met ons; d'eeuwen door zaagt roode
 zon, als wij, ge zinken in de zee, door dampen,
 zilte, gezeefd zijn straling. Onder de geboden
 leeft g' als wij, van zon en wind, met rampen
 soms teistrend 't land, maar die ten zegen 't waren.
 Met ons dezelfde wolken zaagt vergare' en
 vervluchtgen ge, als d'avondlijke lampen

ontstoken werden, ópvlamden de vuren
 in de diepste kraters der onmeetlijkheden.
 Aan één strand stoofden uw kind'ren hun leden
 met d'onze in 't warme zand, terwijl zackt schuren
 over 't schelpengruis van een zomerzee
 d'ouderen wiegde in een slaap vol vrede.
 Onze en uw jongens eendre avonturen

beleefden, speelden in dezelfde stee,
 tolden na de spanning der sterke uren
 te samen rond; liepen met meisjes mee;
 bouwden, volwassenen, aan één kultuur en
 wankultuur ook, tevreë of niet tevreë,
 naar 't viel, maar die allen met ons nature
 van dit land vormde, en er gedijen dee'.

Aan de roemrijkste onzer hoogeschoolen
 zoon van uw volk verleende heldren gloed,
 drong dóór, waar anderen levenslang dolen
 in labyrint van duizend gange' en holen -
 tot de kern van dit godlijk-menschlijk goed:
gerechtigheid. En telkens nieuwe beken
 stroomde uit van inzicht, door zijn bron gevoed.

Samen, werkten w'om krotten af te breken,
 waar zich verschanst ellende, en 't snerpend tergen
 der pijnen te verzachten: dokters, leeken,
 zusters (ook joodsche), nonnen, allen samen
 de t.b.c. bestreden en d'andre erge
 volksziekten: donkere schaduwen weken,
 klaarden op. - In het gouden boek de namen

van joodsche zangers staan: hartstochtelijk-teere
 gezangen onze schatkamers verrijken.
 Eén hunner 't hart zijns volks verwoordde; prijken
 zag wie hem las 't in vertrouwen in den Heer en
 verlossing, komende voor dat volk. ²⁾ Eén zag wijken
 't kapitalisme met zijn plage' en zeeren;
 zong hoe saamhoorigheid in alle rijken

van 't Universum heerscht. ³⁾ Hij ons doet schouwen
 de wezenseenheid van het zijn en stroomen.
 En joodsche beeldhouwers hakten hun droomen
 in steen, kneedden z'in klei; grootsche gebouwen
 tot cier. ⁴⁾ In 't hart des lands op vale hei
 verrijst monument een der kloekste zonen
 van Afrika ter eere: zoo werden wij en gij

in veel een éénheid, sloegen ál meer bruggen
 over dat, wat ons scheidde; heen en weer
 liepen w' over hen neuriënd. Recht groeid' uw ruggen
 als d'onze; uw schouders boog niet meer ter neer
 de doffe pijn van minderwaardigheid.
 Uw uitbundige aard en onze stugge
 begrepen al beter elkaar. Uw vlijt

bleef even groot en in de wufte dagen
 onverlet ook uw huiselijke sfeer.
 Al meer leerde' elkaars eigenaardigheid
 ontzien we, en glimlachende verdragen
 elkaars zwakheden; vriendschap voor 't leven bond
 vaak Jood met niet-Jood; bindt ze nog; het bloed
 streek voor den geest de zeilen; in het heden

brak morgen door. Niet zelde' ook zoet verlangen
 bewoog van een onzer zonen 't gemoed
 voor een meisje uit uw volk: snel en behoed-
 zaam werden draden tusschen hen gespannen,
 glanzend gave, sterk en fijn
 te gader, d'ouders trokken soms wel lange
 gezichten, maar liefde en levensmoed

lachen met de bezwaren van wie zijn
 blijven steke' in vooroordeel. Meestal bleven
 z'ontstemd slechts kort: hun ontstemming verging,
 zoodra gluurde om den hoek het bottend leven
 van kleinkindren bekoorlijk, zegening
 van d'ouderdom. Neen 't was niet alles even
 gemakkelijk: er wás soms iets dat schrijn-

d'een oogenblik, snaren niet altijd bleven
 gelijk gestemd. Maar wanneer gaat ooit groei
 zonder tweestrijd in de verborgen dreven?
 En dit wás groei; ja meer: nieuwe geboorte,
 voorspel tot nieuwe menschheid; háár lied woei
 ons toe uit eindelijk ontsloten poorten;
 in menschheid kwam een nieuwe knop tot bloei.

II

Geweld heeft ons gegrepen bij de keel,
 terneergeveld met harde knoken,
 levens ontwricht, der stede' en oude dorpen
 schoonheid verwoest, toen zich op u geworpen
 en ruw u afgerukt van uwen steel;
 maar 't heeft u noch ons innerlijk gebroken.

Ons hart heeft de vuisten gebald
 en bittere tranen vergoten
 om onze machtloosheid; neen: machtloos zijn
 enkel geweldenaars en despoten,
 wanneer 't moordwapen hun ontvalt;

niet zij, die zijn verbonden in d' Idee
en haar luister ook in Novembernachten
zien pralen met de oogen van den geest,
niet zij; al kent van hun gemoed de zee
haar eb en vloed, die toch tege' d'overmachten
weer opveren, heel even maar bevreesd.

Heil ons: de besten van ons, jonge' en ouden,
zijn opgevloge' en in den strijd gegaan
voor u, voor u, maakten van 't ik zich vrij
om u te schragen; trotsch zijn we en blij,
dat zij het deden - rond verscheurde vaan
en duizendmaal doorboorde - haar te dragen
door de lichtloosheid van dit wintertij,
dat wie haar zien, hunkren zich ook te wagen -

de in talloze gevechten doorboorde,
wier naam geluidloos om de lippen zweeft
en aan hun oogen verleent een geluksglans -
zij en gij vinden in den doodendans,
waarin horden ronddwarrelen, levenswoorden,
doen daden, waar menschheid uit heeft geleefd

t'allen tijde... Een zachte vonk schiet uit uw oogen,
vertrouwer voelt de druk van uwe hand,
sinds samen w' over onze kindren bogen
om ze te troosten, als geweld de band
stuksneed ruw, die geduld, liefde en verstand
tusschen meester en leerling knopen.
'Hij komt terug, kind, vrees niet.' Er gaat ope' in
kinderroogen iets van een wonderland.

Mijn Joodsche vrienden, die mij nu omstaat
zoo rustig, in den geest, jongen en ouden,
en ongeschokt over u heengaan laat
den storm, wetend: 'hij werpt ons niet omver'
en woorden vindt, die kwamen van zeer ver
uit groote diepte, om ons vast te houden, -

sterker worden aldoor de zachte krachten,
teederheden krijgen de overhand;
aan der wereld getouw Godlijke Hand
weeft uit de tranen der doorwaakte nachten
onzichtbaar weefsel, zilverkleurig band,
verbondenheid in gevoel en gedachte.

Hoe heerlijk is dit, dat uit donkre uren
opstijgt de zuivere gewijde lach,
dat God uit de bitterste avonturen
zoete vertroosting te schenken vermag,
dat het duister wordt als een jonge dag,
waardoor wij opgaan, nieuwe creaturen.

Eindnoten:

- 1) De Inkwisitie.
- 2) Jacob Israël de Haan.
- 3) A. van Collum.
- 4) Mendes da Costa.

Kom hier, mijn kleine jodenjongen

Kom hier, mijn lieve, kleine, zwarte jodenjongen
met je oogen van oostersch vorst;
ik kom al vroeg drie straten ver gesprongen
om dit sieraad te hechten op je borst.
Ongeduldig jong, sta toch even stil!
Zoo, nu zit hij goed: links op je jasje.
Pas op, dat er straks geen slip van je dasje
overheenwaait, doe zooals Adolf wil;
hij weet niet beter.

'k Heb een brief van vader,
hij maakt het goed, maar verlangt erg naar jou.
En moeder. Is zij vandaag weer uit werken?
Gelukkig schijnt de zon, de lucht is blauw
en ik breng je gezellig naar je school,
als dikwijls nu. Neen, niet zoo mooi als d'oude
is zij, je kleumt er van de koude...
Denk maar: verhuizen is nu het parool.

Kijk, de kindertjes van den overkant
wuiven je toe achter de ruiten,
daar holt de buurjongen naar buiten:
'Dag Mozes'... Geef hem gauw een hand
en neem je pet af voor die heeren, die
zoo vriendelijk tegen je lachen...
Ze kwamen gistren uit het kamp terug.
Wat zijn ze mager - maar hun oogen vlaggen.

Nu gaan w'even zitten voor het plantsoen,
hier op dit bankje, waar w' al dikwijls zaten.
Schrik je? Waarom? Toch niet voor die soldaten?
De stakkers lijken wel van hout... Ze doen
ons niets, hoor. Hier wil ik je nog vertellen
wat dat is met die ster. Leg in mijn hand
je warme knuistje en luister goed, mijn jongen,
als naar een sprookje uit tooverland.

Jehova heeft bij het begin der tijden
de sterren gezaaid in het hemelveld;
het gruis dat overschoot, liet de Heer glijden
naar d'aarde, en daar drong het met zacht geweld
in menschenharten. Maar kijk, niet gelijk
verdeelde Hij 't. Er zijn harten die flonkren
als diamant, er zijn er bijna donkre.
De flonkrenden maken het leven rijk
en mooi. Dat zijn de dichters, de profeten,
de mannen Gods, van het menschengeslacht
de toppen, die houde' over d'anderen wacht.
Zoo een was Mozes, naar wien je immers werd geheeten.
Als je naar de ster op je jasje kijkt,
denk dan aan hem, denk hoe, bij het begin der tijden,
God deed wat sterrengruis op d'aarde glijde' en
een korrel daarvan in jouw hartje prijkt...

Daar luidt de bel. Zul je je best goed doen,
mijn kleine man, braaf zijn en vlijtig leeren?
Dag... groet nog even die drie heeren
en geef moeder van mij straks een zoen.

Beelden

Het jaar sluipt naar zijn roemlozen dood
als naar zijn graf een gehate despoot;
de schaduw der dagen is angstig groot.

Zwart trekt de schaduw over het pad;
elke dag valt in een donker gat...
Wij hebben te weinig liefgehad.

China en Spanje verrieden wij,
verrieden de Tsjecho-Slowakij,
lieten uit lafheid het kwade vrij.

Hiër jammert een kind dat zijn moeder verloor;
dáár snikt een grijsaard, die men afschoor
het hoofdhaar; bloed drupt langs wang en oor.

Christus hangt opnieuw aan het kruis,
in China, in Spanje en dichterbij huis
waar het moederhart wordt gestampt tot gruis.

Golgotha is weer iedere plek grond
waar een mensch, die iets van Gods wil verstond,
rondom zich boosaardige beulen vond.

Waar een moeder fluistert dof en heesch;
'O God, mijn zoon... wordt zijn bloeiend vleesch
nu gefolterd, omdat zijn hand verten wees.'

Waar een broeder haast niet durft denken aan
den broer die hem voorging op voorwaartsche baan:
'Wat hebben zij met hem, mijn God, gedaan?'

Waar een vrouw tuurt in de nacht en waakt,
soms even sluimert, dan een gil slaakt:
'Mijn man: o, zij hebben zijn oog geraakt'...

Een schaduw valt, zwart, over elk pad...
Donker de velden, somber de stad...
O hadden wij vuriger liefgehad...

Had ons gebed vrucht gedragen in daad,
dan was de wortel misschien van dit kwaad
vergaan. Is het te laat? voor goed te laat?
Een stem spreekt: 'Kind, het is nooit te laat.'

Een jaar is het geleden

Een jaar is het geleden.
 De blaf van het afweervuur;
 flitsen die dansten en reden
 aan donkere kim; toen een puur

licht in heemlen omhoog, maar op aarde
 bezoedling door gruwel en moord;
 alle paden der levensgaarde
 versperd door een wild vreemd woord:

‘Oorlog’. De bevende lippen
 vormden den klank vol bloed,
 maar 't binnen-eigen begreep niet goed,
 liet telkens en telkens ontglippen

hun zin..... ‘Ge wilt niet begrijpen?’
 Donder ratelde neer:
 verscheurd de vertrouwde sfeer,
 wèg, de straten, de wijken,

de mensche’ onder puinen begraven...
 Hoevelen? Geen die het weet. -
 Maar een sidderbevende kreet:
 ‘mijn man, waar? mijn kind, waar? huis en have?’

Heel 't gistren waar? Hoe weer beginnen?’
 Des levens bouw ligt vol gaten,
 mèt het land de ontmenschte soldaten
 trekt vertwijfling de harten binnen.

De bottende, teederbeminde,
 op wier wangen de dauw nog lag
 en het blinken van heel jongen dag
 de teergroene, knoppende winden,

wèg uit het leven geslagen
 al dit jonge, zijn hoop en zijn kroon
 en dit nu alleen: leeren dragen,
 in deemoed buigen voor Gods troon.

Bidden, dat in Zijn genade
 de Eeuwge niet over ons volk
 nu worstlend in ziedende kolk
 zal spreiden voor goed de doodswade,

maar met andre volken, vroeg of laat,
 't zal worden tot vrijheid herboren,
 vóórvoelend in duister het gloren
 van komenden dageraad. -

Zilvren wijdheden achter de branding;
 Zegning van broederlijk recht.
 Reeds worden de burchten geslecht
 van Mammon; dan komt de opstanding

als vrucht van den bitteren dood,
 die delgt het kleinzielige, lage,
 de hebzucht der rijken, het trage
 der zatten, de nijd van de armen.
 Dan wordt openbaar hoe Erbarmen
 in smarten het heil ontsloot.

Mei 1941

In dagen van pijn

Duivelsche machten, die in menschen wonen,
hebben op menschheid losgelaten fel
drie verscheurende oer-demonen:
gij kent ze wel.
Honger, koude en duisternis.
Achter hen komt in draf gereden
de Maaier met de beenige leden;
zijn zeis vlijmend geslepen is.
Hij maait naar rechts, naar links maait hij,
honger, duisternis en koude, -
hij maait de jongen, hij maait de ouden,
aan geen gehucht gaat hij voorbij.
Naar achter haalt hij uit, naar voren,
- zijn zeis is scherper dan een dolk -
hij maait de grooten, hij maait het volk;
men kan de aren vallen hooren.
Honger, koude, donkerheid:
zij waren niet dood, bleven enkel verscholen
aan 't eind der wereld in diepe holen,
hebben hun dag en hun uur gebeid,
zijn toegespronken uit schaduwnis
toen de Maaier zijn zeis vlijm had geslepen,
hebben, menschheid bij de keel gegrepen,
- honger, koude, duisternis -,
laten niet los eer gedelgd is de schuld,
eer zijn verzoend kosmische machten,
eer een evenwicht, dat menschheid verkrachtte, is
hersteld, Gods hooge bedoeling onthuld.

24 Januari 1942

De dag verjaart

De dag verjaart, de stralende, waarin
moed door de grijze straten reed;
zonder één luid gebaar, één ruwe kreet
Leven herkreeg zijn glorieijken zin
en in schoonheid fonklend stond ook het leed.

Zij, de mannen met de verweerde huid,
strooiden bloemen van liefde, helle vonken
van zielskracht door de doffe wereld uit;
wij allen voelden opgetogen-dronken:
verwachtings licht-verschiete' ons tegenblonken.

De dag verjaart; - o, dat uit schijn-gebluschte,
een nieuwe laaievlam opsla van daad;
dat Moed aanstorme van des geestes verre kusten
waar hij beidde zijn uur; en glanzend zaad
doorbreekt de korst, waaronder 't jaarlang rustte;

dan zullen de onmenselijk-gesarden,
voelend van onze warme broederhand
den druk, weer weten menschelijk verband,
en uit de hellepijn hunner verwarde
vizioene', opgaan tot der verteedring zonnig land.

25 Februari 1942

De vrouwen van Holland

Zij gaan door de sneeuwruille straten,
stappend over bobbelijs
vol verraderlijke gaten;
onder de luchten staalgrijs
striemt de wind hun maagre gelaten
vanuit zijn winterpaleis.

Ze stappen, gestoken de voeten
in schoenen gespijkerd - vaak oud,
die lijken rustig - vertrouwd
den grofwollen kous te ontmoeten.
Niet zelden de beenen omsluiten
broekspijpen tot onder de kuiten.

Soms hangen die broekspijpen onder
half lange mantel van bont:
die hem dragen, kijken niet schuchter rond
en niemand vindt het bijzonder,
evenmin als de doek, gewonde' om hun hoofd
die de windbeet verdooft.

Kleurige wanten verbergen
de sporen van 't ruwe werk
met een hart, dapper en sterk,
gedaan vóór het ochtend-gloren
voor een man, een vader of vrind,
voor moeder, zuster of dierbaar kind.

Ze zijn opgeschrikt vóór den morgen
uit weldadige bedwarmte zacht,
tot dagtaak vol plichten en zorgen,
één lange harde wacht.
Gauw het noodigste bezorgen!
En dan schielijk: op de jacht.

Zij staan in de rij geduldig
voor een pintje melk dunblauw
en voelen bijna schuldig
jegens d'arme weduwvrouw
die alléén woont: haar man is lang dood,
verweg de vrucht van haar schoot!

Zij staan in de rij te bemachtigen
wat groente, bevroren-stijf,
voelen de koude ontkrachtgen
hun verzwakte vermoeide lijf;
dan spoeden zij zich naar huis
wie reeknen op hen indacht' gen.

Zij hebben de leegte vergeten
die eens hun levens omwoei;
bridgen, lekkerbeetjes eten,
gewinkel, geflirt en gestoei;
hun huid schaaft de wind met zijn beten
maar hun ziel komt tot schoonen bloei.

Waar zijn de karmijnroode lippen
en de wenkbrauwen zwart gepenseeld?
Het valsche lieten ze glippen:
hun handen zijn ruw, vereelt,
maar ziet hoe fier ze gaan:
dapper wordt het werk gedaan.

Ziet ze dragen hun gelaten
koninklijk in den wreeden wind;
soms flitst de zon in sneeuwstraten:
hun oogen knippen, verblind;
lippen op elkaar geklemd
door geen schuldgevoel geremd.

Ze voelen: 't is goed zoo te leven;
ze weten: dit leven is méér
dan dat der weleere sfeer
waarin ze aan 't oppervlak bleven;
vol raadsels die kwellen, branden,
toch kostbare gave uit Gods handen.

Dát staat in den glans hunner oogen,
de beradenheid van hun mond,
het recht-oppe gaan, onbewogen
met den blik die de diepte verslond:
'Wij volharden: geweld noch logen
krijgen ons op den grond.'

Ik kan niet laten uitklinken
dit lied in vreugde en trots;
ik zie nog geen morgenzon blinken,
geen waterwel springe' uit de rots;
'k voel mijn moed rijzen en zinke' in
der brullende waatren gebots.

Soms bezwijken in denke' aan de vrouwen
die hebben hopen verleerd,
die met ankers van Godsvertrouwen
liggen aan geen kade gemeerd;
dien, als bloemknop een giftige pad
vertwijfling het hart uitvat.

Maar ik wil, dat de kindren weten
hoe dapper bewogen door 't zijn,
de moeders, als d'aarde eindlijk rein
zal wezen van duivelsche veete en
mensen-levens vrucht weer eten
niet bitter door haats venijn.

Ik wil dat de kinderen dragen
in 't hart hunner moedersbeeld,
die hen door de branding der dagen
droegen aan haar hart vast gesteeld,
zien vol schroom naar 't gerimpeld gelaat,
gedenkend dat gaan door de sneeuwruille straat.

Maart 1942

Holland

(Drie sonnetten)

Holland, de golven en de wilde winden
 droegen omhoog u in hun wisselspel;
 zij voedden u als de minnaar zijn beminde;
 wisten uw zwakste plek altijd te vinden,
 knaagden aan u, rukten soms brokken af:
 de zee, zij was uw wieg en ook uw graf,
 de sterke vijand en de welgezinde.
 Tweemaal werd ge beproefd door bloed en ijzer.
 De eerste maal ging u een held vooraan:
 op de lippen gebed voor u, stierf hij.
 De tweede, edel driemanschap wees de baan
 uw wil. Holland! wordt vroeder, milder, wijzer,
 en maak uit eigen kracht u zelven vrij.

II

In Brabant tusschen roggevelden, weiden
 en boschjes staat klooster uit ouden tijd;
 de dorpsklok maant, roept samen, meet den tijd.
 Er omheen ligt de uitgebloeide heide.
 Daar is het graf van argeloos verblijden,
 welft zich de poort naar innerlijken strijd,
 dien wij in die donkere intensiteit
 niet kenden; wordt de stervling een gewijde
 door de beproeving van den offerdood.

En wij? Onze bedrukte harten zweven
 rondom dien hoogen bouw, zoo grijs en kil.
 Wij denken aan hen in het avondrood
 en in den grauwen daagraad, hoe zij leven
 en sterven; valen morgen vindt ons stil.

III

Zij leefden tusschen ons, gewone menschen;
 gingen hun doening na, kusten hun kind,
 een vriend stierf hun, een vrouw heeft hen bemind;
 zij hadden groote plannen, kleine wenschen
 als wij, tot op een dag een hooge wind
 aanvloog, hen opnam en uit deze sferen
 van donker, aarde-gebonden begeeren
 ontvoerde, en liet, daar waar men niets meer vindt
 van dit alles. - Met gedachte' als gebeden
 zullen laatren, als tot gewijden grond
 naar ginds, waar zwaren offerdood zij leden
 gaan, en als gisteren voor hen opstond,
 zullen naar daaglijksch werk zij wederkeeren
 gereinigd van zelfzuchtig klein begeeren.

October 1942

De vrouwen van Holland klagen aan!

De vrouwen van Holland klagen
onze onderdrukkers aan:
'Gij harteloze tyrannen,
wat hebt ge met onze mannen
en onze zonen gedaan?
Ge haalt ze weg in de nachten
of bij 't eerste begin van den dag;
laadt ze in knarsende treinen,
verbant ze, waar, ver van de zijnen
elk hunner lijdt bittere pijnen
onder de hakenkruisvlag.'

De meisjes van Holland klagen
de vreemde onderdrukkers aan:
'Wat hebt ge met onze broeders
en onze verloofden gedaan?
Onze gedachten steigren
als we denke' aan dien laatsten blik...
weer zien we al nader komen
als een monster aansluit in angstdroomen
dit bitterste oogenblik...'

De vrouwen van Holland klagen
zonder ophouden aan:
'Wat hebt ge met onze kindren,
onze meisjes en knapen gedaan?'

Hun frissche appelwangen
worden wit, hun armen schraal;
het is of hun schouders hangen,
er klinkt iets schels door hun taal.
Zij schrikke' in den vóórmacht wakker
en angstig hun oogjes staan:
"Moeder, die bom... in den akker".
God zaaide in hen het leven,
wij droegen ze in onzen schoot;
Gods goedheid had z'ons gegeven,
Hij zaaide in hen kiemen van leven;
gij zaait in hen kiemen van dood.'

De vrouwen van Holland klagen
weder en wederom aan:
'Hoe waagt aan onze ouden-van-dagen
g'uw roeklooze hand te slaan?
Ge jaagt z' uit vertrouwde woning
waar heel hun verleden z'omzweeft,
berooft van koestrende zorgen
den ouderdom die geen morgen,
enkel een gisteren heeft.'

De vrouwen van Holland klagen
gestreng hun verdrukkers aan:
'Wat hebt ge met onze arme
kranken van geest gedaan?
Kent ge dan zelfs geen erbarmen
met de slachtoffers van den waan?'

Wij bouwden hun ruime verblijven
in schaduw van hoog geboomt
waar sterker worden de lijven
en de warre ziel vredig droomt;
wij leerden opnieuw hun den zegen
van d'arbeid, en de muziek
omzweefde hun donkere wegen
met haar milde, strelende wiek.
Wat we bouwden in jaren, - in dagen
breekt ge kwaadwillig het af.
God zal u rekenschap vragen:
uw straf zult ge zekerlijk dragen
in de eeuwigheid van het graf.'

De vrouwen van Holland klagen
opnieuw d'onderdrukkers aan:
'Wat hebt ge met onze steden,
onze trotsche steden, gedaan?
Door hun zonnige straten
joeg uw geweld, een orkaan,
sloeg in hen kuilen en gaten,
liet armzaalge geraamten slechts staan.'

De vrouwen van Holland klagen
de harde geweldenaars aan:
'Onze bloeiende bloemenvelden
zijn door u te niet gedaan.
Hyacinthen - hun zoetzware geuren
bedwelmen in 't jonge seizoen;

tulpen, die vlammendbeuren
hun kelk uit het zachte groen;
door de straten der volkrijke steden
trok de koopman zijn bonte vracht;
't armste vrouwtje naar huis bracht mede
een bos, waar de zon in lacht.
Ook dat beetje vreugd ging verloren,
heel het leven wordt dor en kaal,
er valt niets meer te zien of te hooren
dan het ééne, zeer droeve verhaal
en wij gaan voort aan te klagen:
Geef antwoord: wat hebt ge gedaan
met zoo menig eed'le bosschage?
niets dan stronken liet ge staan.
De eiken - der oude Germanen,
hoort ge - heilige boom;
de statige beukenlanen,
rijzend aan der buitens zoom,
de dennen, wier ruische' in de nachten
scheen de vraag van de zee aan het land,
dekkend met hun groene vachten
het dorre, onvruchtbare zand,
God stuurde zon hun en regen
jaar op jaar dichter werd hun net
en de stemmen der menschen zwegen
waar het ruischen klonk als een gebed.
Toen zijt gij, vandalen, gekomen
en hebt onbarmhartig geveld

de oude, statige boomen,
elken boom met de ziel van een held.
Nu liggen z'als doode dingen
ontzield, naast elkander neer;
nooit zal, wien nu leven, omzingen
het lommer der bosschen meer.

De vrouwen van Holland klagen
de eerlooze roovers aan:
'Wat deedt ge met onze torens,
antwoordt: wat deedt ge hen aan?
Hun bronzen monden zwijgen...
Waarom werden ze eensklaps stom,
roepen, op Zondagmorgen
ons niet meer naar Gods heiligdom;
troosten niet meer de benauwde
zielen, zingen zoo zacht
voor hen, die doorweenden den nacht
hun troostlied, het lang-vertrouwde?'

De vrouwen van Holland klagen
met siddrende stemmen aan:
'Wat hebt ge met onze harten,
onze menschenharten gedaan?
Ge hebt ze doorpriemd en doorstoken,
ge stampet ze'in mortels tot gruis,
ge hebt ze geknauwd en gebroken,
ge nagelt ze aan het kruis; -
maar uw geweld kan niet maken

z'uw slaven, niet laf en klein,
niet ter aarde hen buigen
noch afhouden te getuigen
“Sursum Corda” - zoo moog het zijn.’

De vrouwen van Holland vragen
en er trilt iets nieuws in hun stem:
‘Hoe kunt ge zoo zware schuld dragen?
Is in u dan geen rem
tegen dierlijke driften?
Hebt ge geen moeder, geen zonen:
Kent ge geen ander feest
dan los te laten het beest
in u, om te bijte' en te honen?

Kwam nooit in u op het verlangen
om, als tusschen menschen ge gaat,
in een ander net u gevangen
te voelen dan dat van den haat?
O, keer toch in tot u zelve,
graaf uit uw menschelijk hart;
verlos 't uit de kille gewelven
waar het vertwijfeld verstart!
Morgen wordt weder geboren
het goddelijke Kind.
Ziet ge de ster niet gloren?
Kunt ge 't hemelsch gezang niet hooren
dat zijn weg naar de aarde vindt?

Wij ook, wij hebben van noode
vergeving van zware schuld;
zondigden tegen hooge geboden,
waren haat- en wrok vervuld.
Zouden w'u dit vergeven?
Dát voelen als gezegende pijn?
O Geest, help dáárnaar ons streven,
heilig onzen dood als ons leven!
Amen: zóó moog het zijn.

24 December 1942

Twee ballades

I. *Ballade van verbondenheid.*

Heil Hitler, gnädige Frau:
 unser Schein: Hier müssen wir wohnen,
 Staat' ge vrouw in het kleed van de rouw
 ziet op: ééner moeder zonen
 (is ziel met ziel verbonden?)

en zoo jong al tot moorden gedrild...
 Komt: uw kamer. Een bad? 'O, wie gerne:
 wir kommen ja von so ferne,
 sind müde und bestaubt', 'Als ge wilt'.
 (Bloed siepelt door blonde haren).

'Wie hat sie so gute Augen.'
 'Gleichen die der Mutti, mir scheint'.
 'Aber traurig'. 'Gott ja.' - Op haar kamer
 heeft zij in stilte geweend.
 (Ziel is met ziel verbonden),

dan gebeden. 'Bron van den moed,
 terwille van mijn eigen jongen,
 die ge naamt weer terug, helpt mij goed
 voor die twee zijn...' Wordt er gezongen?
 (Bloed siepelt door blonde haren.)

Zingen stemmen het lied dat eens hoorden
herders in fonkelnacht?
Onzichtbare vingers zacht
aansloegen zéér schoone accoorden,
(Ziel is met ziel verbonden).

Dagen, maanden verglijden.
Het zomert. Dan valt het loof af.
In stormen schrijdt aan het getijde,
dat graaft voor kleuren het graf.
(Bloed siepelt door blonde haren).

De drie wonen nog tezamen:
veel weet zij al van hen.
Al werd het niet uit-gesproken,
zij weet, dat zij diep zich schamen.
(Ziel toch is met ziel verbonden).

‘Grüsz Gott, moeder: Mutti lāsst sagen
viel Liebes, den Zettel Euch geben.’
Zij leest. ‘Eine einsame Mutter
dankt Euch neu-entsprossenes Leben
(bloed siepelt door blonde haren),

das lhr wachrieft im Herzen der Kinder.’
‘Karl... Egbert,... Haar mond vindt geen taal,
maar zacht spreekt oogengestraal
heen en weer van een heerlijk ginder,
(ja: ziel is met ziel verbonden),

dat licht zendt in 's levens duister.
 'Moeder, wij kunnen niet verder
 gaan dien weg van geweld en moord.'
 'Jongens: mijn bede is verboord...'
 Dan even een innig gefluister,
 (O, bloed siepelt door blonde haren).

Den volgenden morge', eer men hoorde
 réveil dat dag-begin scheurt,
 hebben die twee zonder woorden
 haar lief hoofd naar hun hoofden gebeurd,
 (schoon is ziel met ziel verbonden),

't lang gekust. Zij heeft alles begrepen.
 'Ze zullen niet wederkomen.'
 De duinen van Holland droomen
 zijn zoet als met heldere strepen
 (bloed druipt uit blonde haren),

de avond dooradert het grijs
 van de lucht. De Hollandsche duinen
 heffen zoo teeder hun kruinen
 onder purp'ren wolkenpaleis.
 (En ziel blijft met ziel diep verbonden.)

De duinen van Holland bewaren
 zoo trouw in hun moederschoot
 geheimen van leven en dood,
 van verwaaide levensblaren.
 (ritsling vaart door blonde haren).
 Leven is vol raads'len en groot.

II. *Het meisje met de gouden haren.*

Al zijn het donkere tijden
zoo rijst toch de morgenster
uit boven loodgrauwe wolken
en zwart-afgrondige kolken:
de dingen, die menschen scheiden,
in haar glans wijke' oneindig ver...

Zij zitten gedrieën te samen
in een kleine cel drie vrouwen:
een oude met grijzende haren,
een met vlechten als korenaren
en oogen, helderzacht-blauwe
gelijkend op eere-prijs.

De derde zoo innig bewogen
door moederlijk meedoogen
dat men vergeet te vragen,
hoevele jaren al dragen
haar schouders des levens last.

Haar magere handen beven:
zij hebben haar man verrast
toen hij bij haar thuis was, even,
en hebben hem meegenomen
naar waar weinigen van wederkomen.

‘Ihr spricht immer von traurigen Dingen
komm, ich sing euch ein Liedchen vor...’
‘t Blonde kind begon te zingen;
zoet voelden de vrouwen dringen
troost naar hun hart door hun oor.

‘Kleintje, wat kun jij mooi zingen;
je liedje is bedroefd en toek blij,
‘t lijkt, als klokt er doorhenen water’.
‘Grossmütterchen, dat geklater
hoort bij ‘t liedje van Loreley.’

‘Héél hoog zat die te zingen
boven den Rijn, zoo schoon
dat de Schiffer die unten waren
vergaten te sturen bij ‘t varen
en vonde’ in zijn golven den dood.’

‘Friedel, gebeuren die dingen
nu ook nog in jullie land?’
‘Welneen liebes Herz: lang geleden,
wel honderd jaren her.’

Blank rijst de avondster
in sferen van eeuwigen vrede,
maar miljoenen die smachten
laaft met haar troostdrank zij niet.

Dan stijgt de nacht aan de kimmen;
 in de kleine cel wordt het kil;
 de vrouw met de grijze haren
 denkt, hoe vredig de dagen eens waren,
 de andre ziet donkere schimmen
 verschijne' op het scherm harer ziel.

Ver hanengekraai... 't jonge bloed
 wordt onrustig... Daar vliegt z'overend,
 rillend in angst van afweren:
 'Laat mij los... O Christus. Je bent
 een monster... O, pijn! Wordt toch wakker,
 kind... drink eens, hier.' 'Ach, dat doet goed -

Ik droomde'... De tengere leden
 ballen zich als tot afweren...
 'Stil kind, niet daarover spreken,
 ik heb het al lang begrepen.'
 Zij wijst op de stijve kleeren
 met opgeslagen rood-op-grijs
 en donkermetalen knopen.
 Denkt: 'zeker van huis weggeloopt'.
 Vraagt zachtjes: 'vond moeder dat goed,
 Friedel?'

'Ach, de jongens gaven
 voor het vaderland hun bloed;
 in ieder land zijn hun graven:
 niemand is er, die ze telt.
 De kranten schreve' alle dagen:
 trots moesten de meisjes wezen
 als ze baarden een kind van zoo'n held.

Luid werden die 't deden geprezen.
Wat heb ik niet alles geloofd!
Die Eltern gaven hun zegen,
zoo ben ik gegaan.'

't Blonde hoofd
met de vlechte' er omheen gewonden,
buijgt voorover. 'Zestien jaar
ben ik, Mütterchen; muss schon sterben.'
'Friedel, wat spreek je raar;
waarom zou je moeten sterven?
Je hebt toch niets ergs gedaan...
niet het kind... je begrijpt mij zeker?'

Hulpeloos ziet Friedel haar aan:
'Dat zou óók heel erg zijn,
maar ik deed nog erger dingen.
Toen we moeste' alles slaan in scherven
in 't Geschäft aan den hoek der straat,
hoorde ik moeder zeggen
'Phui! Ein Jud' ist doch auch ein Mensch'
Het was des avonds, en laat,
en ik kon haar stem niet vergeten;
liever gaf ik Joden te eten;
en eens hielp ik over de grens
een joodsche vrouw met haar twee zonen.
Dat vergeeft de Führer niet:
voor mij is er geen genade.

De vrouw met de grijze haren
streelt zachtjes het blonde hoofd:
'Wat je deedt, kind, zal God je loonen,
Je hebt in Zijn boodschap geloofd
en bent voor altijd zijn eigen.'

Innig en zacht is het zwijgen
in de kleine donkere cel:
elkaar van leed te bevrijden
gelukt die drie wonderwel
tot den dag, dat hun wegen scheiden...

Er komt een dag, dat één kruk
leeg staat; met natte wangen
zitten twee vrouwen gevangen,
voelen gisteren haast als geluk!
'Wat kon dat kind toch mooi zingen
dat liedje van Loreley.
Vol was het van zacht geklater,
diep onder je stroomde het water,
het maakte je droef en blij.'

Nog straalt door de donkere nacht
Liefde die komt van boven,
moed, die geen dwingland kan dooven
en de krachten van kwaad en logen
verslaan zal, eens, heel onverwacht.

Juni 1942

(Dit gedicht heeft een ware gebeurtenis tot grondslag.)

Moeders van het leven. *)

Nu wil ik ook voor u een loflied zingen,
 Uw dappere daden verheerlijke' en
 Van uw oneindige standvastigheid
 In doodsgevaar gewagen. In d'oude tijden
 Strede' onverschrokken heldhaftige maagden
 Tegen de monsters in menschengedaante,
 Die hen belaagden, - voerde' als een man het zwaard.
 Wachtten, omcirkeld door sissende vlammen,
 Tot komen zou de held en koen doorbreken
 Den ring van vuur, hen nemen in zijn arm
 En zegevierend naar zijn burcht heen dragen.

Maar gij hebt niet gestreden met het zwaard,
 Moed'ge vrouwen van onze eigen dagen,
 Niet om te dooden trokt gij uit,
 Omgord met d'onverzettelijken wil
 Hen, die het liefst u waren te behoeden,
 Streedt ge en hebt gezegevierd,
 'k Zie sluipen u uit de scheemrige woning;
 De kindren slapen nog: als zij ontwaken
 En moeder missen, dan begrijpen ze:
 'Moeder is weg om eten te gaan halen',
 En wachten zoet tot zij terugkomt. Zij
 Heeft haar paardje uit zijnen stal gehaald,
 Haar trouwe fiets, betast de oude banden,
 Denkt: 'als hij ditmaal 't maar houdt!'

*) Opedragen aan mijn jonge vriendinnen Tr. B. - N., I.M. - V. en L.v.L. - S.

Geruischloos glijdt zij door de stille straten
Tot zij den buitenrand der stad bereikt.
De morgenstarren zingen haar nog even
Een welkom toe, eer dat zij slapen gaan,
Tot weer de nacht ontsteekt hun flonkeroogen.
Snel glijdt zij voort langs de bekende wegen,
Zij weet: 'vele uren is het ver,
Aler de hofstee is bereikt, waar ze mij kennen
En geve' in ruil voor geld of kleeren
De goede rogge die ons 't leven redt'.

Misschien die hoeve is aan den zoom gelegen
Van de Veluwe, bij een dennenbosch,
Waar een zandweg links afbuigt naar het dorp.
Misschien moet zij nog wel veel verder rijden
Tot in den Achterhoek; zij was er tweemaal
En kent den klank van d'ouden torenklok:
Zij luisterde in de nacht, als z'in de schuur
Op 't hooi mocht slapen, met een trillend hart
Naar zijn sonore stem: hoe plechtig sterk
Doorbrak die stilte en nachtelijk duister.
Verkwikt door voedzaam brood en heete melk,
Toog z' op weg in den schemerenden morgen,
Licht voelde ze den zwaren last.

Ik ken een jonge vrouw, die maakte
Uit d'oude Domstad in het hart des lands, -
Een tocht door sneeuwbedekte bosschen.
Eens in de koude Januarimaand

In ijzel, vorst en sneeuw fietste die kleine
Gespierde vrouw met donkre oogen
Het land door naar 't ouderlijk huis,
Waar zij zou vinden 't goede voedsel.
Lang en zwaar was de tocht en ook gevaarlijk
Als jagers opdoke' aan den horizon
En rondom haar granate' ontploften. Eens
Kroop ze in doodsangst tusschen riet en biezen,
Rillend, half in 't ijskoude water,
Met bonzend hart en bad: 'O God, ik smeek
U, laat mij hier niet eenzaam sterven'.
Maar nimmer dackt ze over terug te gaan:
Ze zette door, en sliep dan in haar oude
Bed, voelde zich als kind weer thuis
En kwam terug, rijklijk beschonken,
Verkwikt, gesterkt, naar d'oude Domstad
Waar man en kindren wacht' in zorg en angst.

Nog eene ken ik, even onvervaard,
Moeder van vier volwassen kindren,
Zelf dochter uit een kunstenaarsgeslacht.
Het statige huis op de Keizersgracht
Hangt vol met de schoonheid van vele tijden.
De geur van Hollands glorie waart er rond.
Naar den polder trok deze heen
Om 't edelst graan dat groeit op Hollands gronden,
Terug te brengen naar het statig huis.
Hoe schoon lag 't wintersch landschap voor haar oogen,
De vaarte' en sloten fonklend in de zon,

't Vergeelde riet wieg'lend op de winden
Als korenaêre' in zomertij.
En voor de hooge steilgedakte hoeven
De rij van knoestige olmen of linden
Strekkend hun kale takken uit.
Ruysdael, Potter, al de groote schilders
Die hadden uitgebeeld 't noordhollandsch landschap,
Verrezen voor haren verrukten blik.
De Gouden Eeuw met zijn uitbundigheid,
Het bloeiend leven van een bloedrijk volk
Stond in haar op en het afzichtlijk heden
Was voor een oogenblik als weggevaagd.
Zij kwam thuis, nog kostlijkers dan tarwe
Meebrengende het vast en sterk geloof
Dat Nederland weldra zou herrijzen.

Een derde... O, ik wil van haar nog zingen,
Dat geestig en liefthallig menschenkind,
Een land gelijk, rijk aan kreeken en baaien
Die vol stroomen, wanneer een groote wind
De golven jaagt tegen de steile kusten,
Waar groeit der schelpen paarlemoer gewas.
Lang leefde zij half droomend half bewust,
Te verdroomd was zij voor den strijd des levens.
Tot het jaar kwam, dat een vulkaan gelijk,
Uit de diepte van 's menschen gronden
Slingerde omhoog gloeiende steenen,
Gouden vlammen en klev'rig slijk.

In wie van ons worden die niet gevonden
 Beide? Wie werpt naar buiten in de nacht
 Van ons geen donkere aardsche elementen?
 Wie is geheel zuiver en zacht?
 Ik weet, ook zij heeft donkere gronden,
 Maar daarnaar vraag ik heden niet,
 Ik vraag, hoe zij de vuurproef heeft doorstaan,
 Door welke ervaring zij is heengegaan
 En 'k weet, het onbarmhart'ge leven
 Heeft haar gesmeed tot sterk gesmijdig staal.
 Zij heeft m'in trillende woorden beschreven
 Van hoe rondom de stulp het water rees,
 Waar honger hare kindren verteerde,
 En hoe zij ging en hoe zij wederkeerde,
 Stappend over glibberige steenen,
 Beladen met een rijke voedseloogst.
 Tot kwam ten leste de dag der bevrijding.

'De klokke' in al de dorpen aan de plassen
 Luidden en luidden van af Amsterdam
 Tot Hilversum. Eerst konden w'enkel weenen,
 Toen steeg gejuich op uit duizenden monden
 En allen riepen: 'We zijn vrij'.
 Met duizenden liep z'in den optocht mede.
 - De kindren had z'op de fiets vastgebonden -
 Zingend aldoor luidkeels zóó blij
 Als had z'op aarde een ster gevonden;
 'We zijn vrij, we zijn vrij en het is
     Vrede'.

5 Juli '45

Kinderverlamming

Wordt in de verte een zeis geslepen?
 Wat fluistert ginds in de peppels de wind?
 Knarst er een vreemde stap over 't grint?
 Gluurde daar, dáár iemand door de reten?

Haar oogen angstig stare' in den nacht...
 Beweegt het kind? Heeft het nare droomen
 Dat het zoo woelt? Straks is dokter gekomen;
 Er is van d'apteek nog een fleschje gebracht.

Hij zei: 'Ik kan er nog niet veel van zeggen,
 Maar als 'k morgenochtend nog niets vind,
 Zal het wel losloopen met het kind!
 Wilt u den meter even aanleggen?...

Hm, dat gaat wel. Dag mevrouwtje, goeden moed
 En probeert u zelf een uurtje te slapen.'
 Weg is hij. Het is haar beurt om te waken.
 Even sluit zij de oogen... O, dat doet goed...

'Moes'... Met een schok is zij overend
 'Hier Freddie; wil je niet wat drinken?'
 'Mijn hoofd doet zoo'n pijn'. Zij laat hem zinken
 Zacht terug in 't kussen... wat gloeit hij! zij kent

Die koortskitte van twee maanden geleden
 Toen Maarten... 'God, neem hem m'ook niet af'.
 Zij is vóór 't bed op haar knieën gegleden,
 Haar oogen zien een versch gedolven graf...

O arme moeders van deze tijden,
Aan 't kruis genageld iederen dag,
Wij staan voor U in woordeloos ontzag,
God moge tot zijn vrede U geleiden.

Wij voelen hoe de wonde schrijnt,
Maar deernis te groot en te diep voor woorden
Vult onze ziel tot aan haar boorden
Als uw gestalte voor ons verschijnt.

Slijpen zij altijd nog aan die zeis?
Komt een schuiflende voetstap al nader?
Gooien ze kluite' in een gat in de aarde?
Waarom verstart iets in mij tot ijs?

12 Sept. 1945

Avond

't Kindergelaat der volle maan, een wonder
van zilvren glans, die de lucht doorlacht,
drijft aan in 't westen, terwijl nog de onder-
zinkende zon met schitter-kleurenpracht

van vermillioen en roze rood der aarde
toezingt vervoerend afscheidslied.
O Schoonheid, die voor het eerst altijd ziet
elk levend hart, door niets geëvenaarde...

Het zijn de droomen Gods, die zoo verkonden
den oneindigen rijkdom van zijn geest;
zij worden tot een teeken ons gezonden,
dat ergens in het grenzeloos heelal
Englen inhalen met triomfgeschal
een ziel, die viert haar hoog verlossingsfeest.

Juli 1943

Kerstmis 1943

*'Grooter is de helper
Immer dan de nood'*

I

Duister is de nacht, duister zijn de vragen.
Er twinkelen geen sterren, er fonkelt geen zon.
Alleen met zijn leed, niet ver van versagen
Smacht het eenzame hart als het hert naar de bron,
Denkt: 'O, dat eindelijk toch aanbrak het dagen,
De duisternis vlood en de arbeid begon.'
Maar de arbeid is zwaar en leeg aan bekoring,
Nu verricht hij moet worde' onder vreemden dwang;
Meest dient hij den moord en de levensverstoring,
Nooit klinkt meer uit hem het oude gezang.
O, de rijke schacht en gemaklijke baring
Van weleer en in droomen 't betoovrend gezang!

De moed is verbruikt, de kracht is versleten,
De ziel heeft zich aan het ergste gewend.
Soms stinkende brokken uit honger gegeten
Zoodat zij zichzelf maar nauwlijks herkent.
En de eenige wensch is zijn smart te vergeten.
Het eenig verlangen: dat naar het end.
Geef ons de genade van niet te berusten;
De genade te voelen in stormen van leed;
Beuken de golven tegen klippenkusten
Van het sterke gemoed, dat nimmer vergeet.

Geef ons de genade te wezen, bewuste
Willige dragers van het wereldleed.

Wij willen ze zien, de gebukte gestalten,
Verouderd, vermagerd, verkommerd, vergaan;
Bij elkander geveegd als dorre blaren,
Wij willen zien hun verwarde haren
En hunner oogen moedeloos staren;
Worden met al hun smarten vertrouwd,
Worden henzelven; voelen de beten
Van 't ongedierte, dat kruipt langs hun huid,
Voelen de honger knagen en vreten
In 't lege ingewand, zoekend naar buit,
Voelen de kou, die de sjofele deken
In de blinkende starrige vriesnacht niet schut,
Als de koorts jaagt rilling na rilling door 't bloed
En 't oog ziet verschijnen een eindlooze stoet
Van lichte gestalten: herinnering
Haar bloemenkrans werpt over ieder ding.
O laat zegen van vergetelheid
Zijn met hun alle' in hun lijdenstijd
En mogen wij, wier lot zachter is,
Altijd de hardheid van het hunne beseffen,
Deemoedig erkennend: als 't ons zou treffen,
Zouden we staan als een beeld in een nis,
Zouden 't aanvaarden als een gave Gods
In de branding des levens onwrikbare rots?

II

Als dit geschiedt, als w'allen genageld
 Worden aan 't kruis, waar de menschenzoon hangt,
 Als het ook op ons zweepslagen hagelt
 En ons hart vurig naar 't einde verlangt,
 Als wij van allen verlaten, nog fluistren:
 'Uw wil geschiede', hoe 't ons ook bangt,
 Dan zal tot ons opengaan in de hooge
 Diepe hemelen Bethlehems ster.
 Dan zullen alle smarten en wonden
 Worden tot gaven, van God gezonden,
 En ons koestert zijn liefde van ver.

III

Ik had een droom. Ik zag den man-der-smarten
 Hangen aan het kruis op Golgotha.
 Daaronder de soldaten die hem tartten,
 En het groepje van allen, die hem na

Hadden gestaan in Zijn gezegend leven.
 En op de heuvel onafzienbre schaar
 Op wier voorhoofd het teeken stond geschreven
 Van hun groot lijden. En toen zag ik daar

De menigte der lijdenden hun armen
 Heffen omhoog onder zacht smeekgezing
 En in zijn overgroot machtloos erbarmen
 Twee tranen glijden langs zijn ontvlesde wang.

IV

Toen bloeide in de hemelvelden
Een ster van zoo milde pracht,
Dat na vijftig jaar nog vertelden
Wie haar zagen, hoe dat geflonker
Overwon het nachtelijk donker
En vreugde in hun harten bracht.

Snel had zij haar baan doorloopen,
Reizend naar 't Weste' uit het Oost,
Waar zij kwam, sprongen harten open,
Woorden van Vrede weerklonken,
Vreugd maakte allen dronken
En zoo, als een jonkvrouw bloost

Die ziet den vriend van haar droomen
Uit verten nadren tot haar,
Opspringt en roept 'welgekomen'
Met een welsprekend gebaar, -
Sprongen op belaste' en benarden,
Zeker, dat die schoonbestarde
Hemel troost bracht voor hun schaar.

En de wilde dieren kwamen
Geloop' uit het diepst van 't woud
Tot stil en vredig verzamten;
Noemden elkaar bij de namen;
De eekhoortjes sprongen door 't hout

En de bloemen, de hooggesteelde,
Dronken de nachtelijke weelde
En voelden de kus van den nachtwind
Om hunne kelken vertrouwd.

En in alle wiegen lagen
De kindertjes stil en zoet
En àl de moeders van morgen
Vergaten hun moeite en hun zorg' en
Fluisterden 'God is goed'.

En stemmen begonnen te klinken
Omhoog; de aarde zweeg stil;
Zij zongen luid: 'welgevallen
Aan alle menschen, aan allen,
Aan allen van goeden wil!'

Toen de dag begon te gloren,
En de ster doofde haar licht,
Werd in de kribbe geboren
Het Kind, dat Gods stem zou booren
En het leed der wereld dragen,
Den mensch verlossen, en schragen
Het rijk, dat dien nacht werd gesticht.

Zoo'n nacht is nimmer weder
Door onze aarde beleefd,
Nooit is die ster meer verschenen
En door alle lachen en weenen
Heeft die glans nooit meer gebeefd.

Maar wie in Zijn Naam vereenen,
Zijn kinderen van het licht:
Een weerglans heeft ze beschenen
En daaruit lacht Zijn Aangezicht.

21 December 1943

De mannen van 1903

Makkers hebt ge vergeten
Hoe in die dagen wij stonden
Door eenparigen wil
En juichend verwachten verbonden,

Hoe wij riepen met groote stem
Tot de slapende velen,
Tot de duizenden die nog sliepen,
'Ontwaakt', 'Ontwaakt tock' riepen,
Riepen met gespannen kelen?

Zwart en doods lagen de velden,
De wateren waren dicht,
Maar opeens, of een adem van lente
Streek over de hemeltente,
Schoot de grauwe dag vol licht.

Niet voor onszelven vlogen
We overeind tot den strijd,
Maar om makkers te helpen
- die gesard waren en bedrogen -
Door de solidariteit!

De goede, de sterke, de zachte,
Die man en vrouw en kind
In lichte, dappre gedachten
En stralenden moed verbindt.

Ge hebt het toch niet vergeten,
Jonge makkers van nu,
Hoe de heeren, hoogmoedig, vermeten,
Tam werden, als gingen ze eten
Uit de hand, hun ademen luw.

Kinderen, uw moeders streden
Als leeuwinnen aan onze zij,
Weken niet voor het laffe dreigen
Toen de heere', om hun zin te krijgen,
Ons uitzetten de woning. Zij

Spraken rustig, vastberaden:
'Geeft niet toe! Weerstaat den druk!'
Als van schip in nood de bemanning,
Voelden zij de geweldige spanning,
Een nieuw, onbekend geluk.

't Geluk, voor elkander te strijden
Voor 't gezamenlijke doel.
Zich hierin verlieze' en hervinden,
't Hooren in 't gebrul der winden,
Het zien in der golven gewoel.

O, ik weet, het was alles kortstondig.
Onze ster verschoot en het licht,
Dat we dachten te zijn uw blinken,
Dageraad, we zagen 't verzinke' en
De wereld viel weer dicht.

O, als men in rustig vertrouwen
Saam blijft na de nederlaag,
Dan is nog zoet in het bittere.
Samen gaat men weer opbouwen
Zonder gesteun en geklaag.

Maar zóó was het niet: felle veete
Brak uit, tusschen wie gestaan
Hadden, schalmen van éénen keten...
De wond is niet dicht meer gegaan.

O, laat ons dit eindelijk vergeten
En weer staan, samen opgericht
Als toen wij tesamen stonden
Allen in één wil verbonden,
Dan bloeit weer open het licht.

Allen samen verbonden
Werkers van hand en brein!
Wij hebben genoeg geleden,
Wij hunkren àllen naar vrede...
Laat hij ònze vrede zijn!

Ter herdenking van de Spoorwegstaking van 31 Januari 1903

Buchenwalde

De hoge kruinen wieglen in het luw'
En stille weder, die de rauwe winden
Hebbe' in den winter heen en weer geschud.
Het kamp lag aan den noordkant onbeschut.
In de nacht bulderde de storm met blinde
Woede tegen de wanden, even ruw

Als de stemmen van de soldaten
Die bewaakten het concentratiekamp.
Mannen waren daar saam uit vele landen,
Weggehaald in de nacht van vrouw en kind.
Hartzeer vrat in hun harten groote gaten,
Al doffer brandde in die harten de lamp
Der hoop, tot zij ten slotte stierf en blind
Tastten naar steun hunne ontvleesde handen

De honger woelde door hun ingewanden,
De koude teisterde hun zwak lichaam:
Elken dag zwakker dan den dag te voren
Stonden z'op, werden tot het werk gedreve' en
Des avonds opgesloten allen saam.
Aan de klank hunner stemmen kon men hooren,
Hoe aldoor lossen werden d'oude banden
Die hen nog bonden aan het vroegre leven.

Hoe velen stierven daar? Men zal 't nooit weten.
Elken dag en elk uur haast trad de dood
Een van de sombere barakken binnen.
Zij die hij mee wenkte werden bevrijd

En mockten alle leed en pijn vergeten:
O zoete vrede der vergetelheid,
Op een gelaat, wit als het witste linnen,
Dat lag, beschenen door het avondrood.

Leefden die duizenden dan gansch verlaten?
En stierven zoo, verlaten en alleen,
Maar heeft God dan de wereld niet geschapen,
Niet liefde en trouw in 't menschelijk hart gezaaid?
Een engel zweefde door de zwarte straten
En waar hij kwam, was het alsof een steen
Werd weggewenteld en men kon weer slapen.

Men kon weer denke' aan vrouw' en kind, men wist
Weer waarom men hier allen was gekomen,
En waartoe het diende om hier te zijn.
Boven de ellende uit, boven de pijn
Voelde men weer ket sterke weten stroomen:
'Wij moesten, wij hebben ons niet vergist.'

Het kamp is leeg. De donkere barakken
Liggen verlaten in het bezonde land.
In 't hospitaal wachten nog d'al te zwakken,
Om te worden vervoerd naar 't moederland.
Men hoort ze met de zusters schertse' en praten
Of luistren naar wat d'engelsche soldaten
Vertellen van 't groot overwinningsfeest.

Het schijnt alles een booze droom geweest,
Die met schrifteekenen van vuur en bloed
In 't hart der menschheid werd geschreven,
Maar lang zal 'Buchenwalde' in haar leven
Als een symbool van duivelsch haten
En van ontembren geestesmoed.